

ЗАКАРПАТСЬКА УКРАЇНА (1944 – 1945 РР.): ПОЛІТИКА СПОРТУ

Василь Міщанин

доктор історичних наук, професор, професор кафедри модерної історії України та зарубіжних країн,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: vasyl.mistchanyn@uzhnu.edu.ua

Scopus Author ID: 56031499200

Researcher ID: AAY-5123-2021

<https://orcid.org/0000-0002-1705-0333>

Владислав Діброва

аспірант факультету історії та міжнародних відносин,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: vladyslav.dibrova@uzhnu.edu.ua

У статті висвітлено спортивну політику Народної Ради Закарпатської України (НРЗУ) 1944 – 1945 рр. Постанова НРЗУ від 10 квітня 1945 р. регламентувала розвиток фізкультури та спорту в Закарпатській Україні. При установах уповноваженого НРЗУ в справах освіти організовувався Центральний Спортивний Комітет. Ним керував уповноважений НРЗУ в справах освіти. Пізніше, постановою НРЗУ від 25 травня 1945 р., створювався Комітет у справах фізкультури та спорту при НРЗУ. Його керівником призначено Василя Федака. Для налагодження радянської системи управління спортом надсилаються й кадри з радянської України. Відзначаємо, що разом з радянізацією всіх сфер життя НРЗУ намагається запровадити і радянські спортивні стандарти. У Державному архіві Закарпатської області окремий опис фонду 1211 містить документи про спортивну політику Закарпатської України. Опис 2 «Комітет у справах спорту при Народній Раді Закарпатської України» налічує 19 справ. Їхній аналіз дозволяє стверджувати що вже у перших установчих документах («Положення про комітет у справах фізкультури і спорту при Народній Раді Закарпатської України», «Положення про колектив фізичної культури підприємства, установи, учбового закладу») простежуємо два головних завдання: становлення фізкультури і спорту в Закарпатській Україні; пряме копіювання радянського досвіду у фізкультурі й спорті, запровадження радянських стандартів. Зокрема, «підготовка трудящих по комплексу «Готов к труду и обороне СССР», залучення «фізкультурників до активної участі в суспільно-політичному житті країни», мобілізацію їх «на виконання завдань поставлених партією і Народною Радою Закарпатської України... в справі подальшого соціалістичного будівництва і оборони країни». У статті також наводяться окремі факти про конфліктні ситуації спортсменів з військовослужбовцями Червоної армії: самовільне захоплення житла військовими, відмова у поверненні спортивного інвентарю, крадіжки майна спортивних товариств. Відбувалася й ідеологічна обробка спортсменів – відвідування в обов'язковому порядку різного роду лекцій, підписка на періодичну пресу. Також висвітлено організацію і святкування НРЗУ «Дня фізкультурника». Таких у 1945 р. було аж два – «в рамках святкування 1 Травня» та «з приводу закінчення шкільного року» (1 липня 1945 р.). Ще одним напрямком діяльності Комітету в справах фізкультури та спорту при НРЗУ цього періоду стало введення радянських стандартів викладання фізкультури в школах краю. Для цього керівництво Комітету просило всю необхідну навчально-методичну літературу від республіканського центру. Відзначаємо, що після підписання договору про возз'єднання Закарпатської України з радянською Україною (29 червня 1945 р.) починається залучення спортсменів краю до загальнореспубліканських та всесоюзних змагань: участь закарпатців в Українській Спартакіаді, змагань з гімнастики в Москві, запрошення закарпатських футболістів «на жовтневі свята» до Києва. З іншого боку, спортсмени з Києва були запрошені на річницю звільнення Закарпатської України. Першими масово-політичними заходами із залученням фізкультурників і спортсменів у загальносоюзному аспекті стали Вибори до ВР СРСР, які пройшли у лютому 1946 р. В обов'язки спортсменів, зокрема, входила й «агітаційна і роз'яснювальна робота серед населення, а також перевірка та збір матеріалів про підготовку до виборів». Підготовка до них почалася ще в період Закарпатської України. З утворенням Закарпатської області в січні 1946 р. спорт розвивається у річищі радянської спортивної політики.

Ключові слова: Закарпатська Україна, Народна Рада Закарпатської України, фізкультура, спорт, радянізація, УРСР.

Постановка проблеми. Часто можемо почути гасло «Спорт поза політикою». Воно має чимало прихильників по всьому світу. Але ізолювати спорт від політичних впливів не вдається [Сергієнко, Корж, 2020, с. 385]. На думку дослідників, у «сучасному політичному просторі спорт виконує ряд важливих соціальних та політичних функцій для внутрішньої/

зовнішньої політики. Саме тому держава намагається монополізувати здійснення контролю над спортивною діяльністю за допомогою відповідних політик, нормативно-правових актів та державних програм. Проте соціально-політичні функції спорту на цьому не вичерпуються... перемога спортсмена (групи спортсменів) можуть активізувати позитивне сприйняття

держави ззовні/всередині, консолідувати її громадян, легітимізувати відповідний політичний режим – виступають як ефективний інструмент (засіб) впливу на широкі верстви населення. Усе це дозволяє політичному класу використовувати спорт як ефективний інструмент політичної дії на суспільство в контексті досягнення свої політичних цілей та дивідендів [Ніколайчук, 2016, с. 1]. На підтвердження цього вчені висувають тезу про особливий сплеск масового спорту пов'язаний із тоталітарними політичними режимами першої половини ХХ ст. – нацистською Німеччиною, фашистською Італією, франкістською Іспанією та сталінським СРСР. Цей процес вони називають «естетизацією спорту та політики як такої» [Ніколайчук, 2016, с. 3].

Досліджуючи, крізь призму соціологічного аналізу, взаємодію спорту і політики вчені констатують: «Державою визначається й обґрунтовується політична зацікавленість у спорті, розробляються шляхи та засоби її забезпечення, одним з яких є ідеологічний вплив на населення. Звичайна інформація про спорт носить ідеологічний характер, що є засобом керування спортом, спортивним рухом, а також засобом пропаганди, агітації, реклами тощо» [Лукашук, 2021, с. 55].

Відзначимо, що навіть у період становлення інституту спорту в ньому був присутній ідеологічний компонент. Зі зростанням соціальної значущості спорту його зв'язки з ідеологією тільки посилювалися. Сучасні дослідники схильні до думки, що: «Використання спорту офіційною ідеологією в кожній країні здійснюється з тією самою метою, що й інших суспільних явищ: пропаганда політичного й економічного ладу, духовних цінностей, обґрунтування й виправдання політики держави і її конкретних цілей, виховання у населення потрібних системі політичних і моральних якостей тощо» [Недокус, 2014, с. 118; Сергієнко, 2020, с. 385].

Взаємозв'язки спорту та ідеології реалізуються в різних формах і з різним ступенем інтенсивності. В умовах сучасної російсько-української війни гасло «Спорт поза політикою» звучить по-новому. Саме нині Росія намагається через спорт просувати пропагандистські наративи та впливати на політику. Понад три десятиліття як розпався Радянський Союз, а російський уряд продовжує втілювати його застарілі імперські колоніальні амбіції. Демонстрація своєї величності проведенням олімпіади в Сочі у 2014 р. для України завершилося окупацією Криму та початком гібридного вторгнення на схід України. Все це робилося засобом пропаганди «руського міра» та демонстрації сили Росії [Ліщинська, 2023]. Про окремі аспекти кремлівської брудної пропаганди у спорті вже тоді говорили спортивні журналісти [Зілгалов, 2014].

Після початку повномасштабної війни відкрився й спортивний фронт. Українські спортсмени закликали, наполягали, переконували різні спортивні інстанції та організації максимально ізолювати росіян та білорусів від участі у різноманітних змаганнях і турнірах. Є й результати. З території Росії перенесено низку престижних спортивних заходів. Понад сто міжнародних спортивних федерацій призупинили допуск спортсменів Росії та Білорусі до змагань.

Агресорів не пустили на Паралімпійські ігри навіть під нейтральним прапором, а деяких особливо завзятих спортсменів-путіністів дискваліфікували. Нещодавно Верховна Рада звернулася до Міжнародного олімпійського комітету та міжнародних спортивних федерацій з проханням призупинити визнання МОК національних олімпійських комітетів РФ та Білорусі до завершення війни та призупинити членство спортивних федерацій цих двох країн у відповідних міжнародних спортивних федераціях. Також виключити громадян Росії та Білорусі з керівних органів міжнародних спортивних федерацій, заборонити їм брати участь у міжнародних спортивних змаганнях, у тому числі у якості суддів та тренерів. Пожиттєво дискваліфікувати спортсменів, які підтримали російську агресію [Саладуха, 2022]. Але не все вдається реалізувати.

Довго тривала дискусія про допуск російських і білоруських спортсменів до участі в літніх Олімпійських іграх 2024 р. в Парижі. В офіційній заяві МОК закликав дозволити окремим російським і білоруським спортсменам, які не підтримують війну в Україні, брати участь у спортивних змаганнях під нейтральним прапором [Власенко, 2023]. Таке рішення МОК «стало для української спортивної громадськості холодним душем розчарування» [Хоменко, 2023].

Постановка цілей. Метою нашого дослідження є, на основі документів Державного архіву Закарпатської області, висвітлити питання спортивної політики Народної Ради Закарпатської України (далі – НРЗУ), яка здійснювалася через Комітет у справах фізкультури і спорту при НРЗУ та копіювала спортивний досвід і стандарти Радянського Союзу.

Аналіз досліджень. Праць, присвячених заявленій нами проблемі, не так вже й багато. Хоча в роздільному формулюванні все ж знаходимо окремі дослідження. Більшість науковців вивчали політичну історію Закарпаття. До прикладу, не знайшлося місце опису умов розвитку фізкультури і спорту в Закарпатській Україні у другому томі «Нарисів історії Закарпаття» [Нариси, 1995, с. 576–664], який охоплює події 1918 – 1945 рр. в історії краю. Та й у третьому томі цього видання, який висвітлює радянську історію Закарпатської області протягом 1946 – 1991 рр., всього один параграф приділено висвітленню історії фізкультури і спорту. Автор не аналізує політичних чинників здійснення спортивної політики в Закарпатській Україні, приділивши цьому важливому періоду всього два абзаци. Щоправда, вказується на репресії радянської влади стосовно голови Комітету у справах фізкультури і спорту при Народній Раді Закарпатської України (згодом обласного комітету) В. Федака, якого у 1948 р. було засуджено на 25 років ув'язнення [Фітас, 2003, с. 314–315]. У березні 1956 р. в часи хрущовської відлиги В. Федак повернувся з ув'язнення «відсидівши в таборах 7 років, 1 місяць і 7 днів». Своє життя і далі пов'язав зі спортом та спортивною журналістикою. Про свої перебування в радянських тюрмах і таборах В. Федак не ділився. Зате маємо посмертне видання його монографії «Закарпаття в спортивному вимірі» [Федак, 1994], яку можемо вважати літописом закарпатської фізкультури і спорту.

Не стало предметом окремої уваги питання фізкультури і спорту у ґрунтовному дослідженні процесів радянзації Закарпаття 1944 – 1950 рр. авторства В. Міщанина. У роботі найближчим до нашої теми розділ про «культурну революцію» [Міщанин, 2018, с. 276–320]. А тим часом процеси радянзації у закарпатському спорті чітко представлені в архівних документах. Зокрема, матеріалах Державного архіву Закарпатської області окремих фондів № 1211, його другий опис за 1945 р., має назву «Комітет у справах фізкультури і спорту при НРЗУ». Фонд нараховує 19 справ, які дозволяють прослідкувати повною мірою зв'язок спорту і політики в часи радянзації в окремому регіоні.

Виклад основного матеріалу. 10 квітня 1945 р. була прийнята постанова НРЗУ, яка регламентувала розвиток фізкультури і спорту в Закарпатській Україні. Вона називалась «Про введення і контроль за тілесною виховою і спортом на території Закарпатської України». У постанові, зокрема вказувалось, що «тілесне виховання і спорт на території Закарпатської України підлягає державному веденню і контролю» [Вісник НРЗУ, 1945, с. 95]. Для цього при установі уповноваженого НРЗУ в справах освіти організувався Центральний Спортивний Комітет (Цеском). Оцим Цехкомом безпосередньо керував уповноважений у справах освіти. Крім нього сюди входили «два члени, призначені Уповноваженим НРЗУ в справах освіти з керівників спортивних дружеств».

Разом з радянзацією всіх сфер життя НРЗУ намагається запровадити радянські спортивні стандарти. У Державному архіві Закарпатської області розвитку спорту в Закарпатській Україні присвячено опис 2, фонду 1211: «Комітет у справах спорту при Народній Раді Закарпатської України». Цей опис налічує 19 справ.

Першим документом у першій справі є копія «Положення про комітет у справах фізкультури і спорту при Народній Раді Закарпатської України» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 1, арк. 1–4]. Документ написаний російською мовою, налічує 4 сторінки та мав вочевидь затверджуватися ЦК КПЗУ та НРЗУ в травні 1945 р. Відчувається, що до творення цього документу приклався досвідчений радянський чиновник (консультант), який добре розумівся на своїй справі. Або, простіший варіант, було взято за взірць положення про комітет у справах фізкультури і спорту однієї з областей УРСР.

У «Положенні» чітко виділяються дві логічні частини: завдання комітету та структура комітету. Як заявлялось у документі, Комітет у справах фізкультури і спорту є «органом контролю і керівництва роботою по фізичній культурі і спорту в Закарпатській Україні» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 1, арк. 1]. Відповідно до цього мав здійснювати такі завдання: керівництво діяльністю всіх фізкультурних організацій; керівництво всією роботою фізкультури і спорту; керівництво фізичним вихованням дітей, учнів, молоді; планування, керівництво будівництвом фізкультурних споруд та виготовленням спортивного інвентарю; планування й облік всієї фізкультурної і спортивної роботи в Закарпатській Україні. А ось завдання, які вказують на пряме копіювання

радянського досвіду у фізкультурі й спорті: участь у керівництві роботою по спеціальних воєнізованих видах спорту (стрілецькому, планерному, парашутному та ін.); керівництво підготовкою, перепідготовкою, розподілом фізкультурних і спортивних кадрів з вищою, середньою і курсовою освітою; організацією розробки та видання навчально-методичних матеріалів з фізкультури і спорту та посібників, затверджених НРЗУ.

Конкретизація завдань, яка подавалась п. 3. містить чимало радянських термінів і штампів. Зокрема вказувалось, що комітет «направляє і контролює» діяльність всіх державних закладів у галузі фізкультури і спорту, здійснює контроль за виконанням програм і методичних вказівок з фізичного виховання у всіх закладах освіти Закарпатської України. Також «направляє і контролює» фізкультурну й спортивну роботу у профспілках, профспілкових, спортивних товариств і фізкультурних організацій. «Організовує та керує» роботою «по фізичній культурі на селі» (у документі вжито термін «дьеревня»). Ну і чисто радянські ідеолого-пропагандистські мотиви – «керує фізичною підготовкою трудящих по комплексу «Готов к труду и обороне СССР», «залучає фізкультурників до активної участі в суспільно-політичному житті країни та мобілізує їх на виконання завдань поставлених партією і Народною Радою Закарпатської України в справі возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною в справі подальшого соціалістичного будівництва і оборони країни» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 1, арк. 1–2].

Структура та управління комітетом. Пропонувалось, що комітет у справах фізкультури і спорту при НРЗУ мав штат у кількості 5–7 працівників. Голову та членів комітету затверджував голова НРЗУ. «Для зв'язку з місцями і обміну досвідом» при Комітеті створювалася також рада за участі голів профспілкових організацій і Спілки Молоді Закарпатської України, місцевих органів Народної Дружини, народної освіти, охорони здоров'я, масових оборонних організацій, спортивних товариств, комітетів у справах фізичної культури і спорту, працівників фізкультурних організацій загальною кількістю 15–30 осіб. З метою впровадження досвіду фізкультурної роботи, а також «для розгортання критики і самокритики» не рідше ніж раз на три місяці мали проводитися збори активу [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 1, арк. 2].

Комітет складався з 7 відділів та секторів: навчально-спортивний відділ, сектор кадрів, організаційно-інспекторський відділ, інспектор по спортивних спорудах, планово-фінансовий відділ, адміністративно-господарський відділ. До навчально-спортивного відділу своєю чергою входив сектор з навчально-спортивної роботи, інспектори з окремих видів спорту (футбол, лижі, легка атлетика, плавання, велоспорт, штанга, бокс, гімнастика, ручні ігри, турніку, шашок і шахів, спортивного полювання, рибальства і т.д.), інспектор з лікарського контролю та інспектор зі спортивного обладнання та інвентарю. Головним завданням відділу стала організація масової фізичної підготовки по комплексу «Готов к труду и обороне СССР», «стимулювання» різних видів спорту

на виробництві та по радіо тощо. Відділ встановлював єдиний календар спортивних заходів Закарпатської України, організовував «спортивні змагання, спартакиади, свята», контролював проведення цих заходів місцевими комітетами та фізкультурними організаціями [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 1, арк. 3].

У архівній справі знаходимо й україномовний переклад охарактеризованого нами «Положення» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 1, арк. 19–22]. Автором перекладу текст адаптований до вимог тогочасного діловодства на Закарпатті. Ось, до прикладу, як описувалися функції сектору кадрів: «Відає підбором, вивченням, розподілом керуючих, інструкторсько-викладових та тренерових фізкультурних кадрів із середньою та курсовою освітою, а також їх підготуванням та перепідготуванням» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 1, арк. 21]. Ще один, ймовірно остаточний варіант, положення датовано 25 травня 1945 р. знаходимо в іншій справі ДАЗО [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 4, арк. 1–3]. На першій його сторінці відведено місце для його «Затвердження» ЦК КПЗУ та НРЗУ. У обох випадках документ мав підписати Іван Туряниця, який обіймав «партійну» і «радянську» посади.

25 травня 1945 р. НРЗУ прийняла постанову про створення Комітету в справах фізкультури та спорту при НРЗУ. У ній відзначалось, що «фізкультура і спорт на всій території Закарпатської України підлягає державному керівництву та контролю» [Вісник НРЗУ, 1945, с. 134]. Постановою створювався Комітет у справах фізкультури і спорту, затверджувалося «Положення про комітет...» та втратила чинність постановою НРЗУ від 10 квітня 1945 р. Цього ж дня голова НРЗУ І. Туряниця призначив керівником новоствореного Комітету Василя Федака, який «обов'язки голови вище означеного Комітету негайно, а найпізніше до трьох днів від доручення цього рішення, Ви повинні перебрати» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 4, арк. 4]. До комітету увійшли уповноважені НРЗУ Іван Керча та Іван Ваш, голова профради Іван Петрушак, а також Федір Мілютін та Петро Крайняниця [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 13, арк. 2].

9 липня 1945 р. було видано «Обіжник до всіх службовців комітету в справах фізкультури та спорту при НРЗУ». У цьому циркулярі вказувалось на правила «зادля порядку і правильного руху праці»: питання документообігу, тимчасового виконання обов'язків, трудової дисципліни. Зокрема вказувалось, «щоб робочий день точно додержувати. Урядові години від 9-ої до 17-ої, а в суботу від 9-ої до 12-ої за московським часом» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 5, арк. 17]. Також мала вестися «інспекційна служба при телефоні»: в робочі дні – з 17-ої до 20-ої години; в суботу – від 14-ої до 20-ої години; у неділю і святкові дні – від 11-ої до 14-ої години.

Згодом до Ужгорода для налагодження радянської системи управління спортом надсилаються кадри з радянської України. Так, 4 жовтня 1945 р. голова Комітету в справах фізкультури і спорту НРЗУ В. Федак інформував НРЗУ І. Туряницю, що «Комітету в справах фізкультури і спорту при РНК УРСР направляє в наше розпорядження

т. Собенко І. Т. для використання на посаді Начальника учбово-спортивного відділу обласного Комітету в справах фізичної культури і спорту» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 4, арк. 13]. В цей же день голова комітету звернувся до міського комітету Ужгорода з клопотанням «згаданого службовця забезпечити ордером на квартиру, а так як гр. Собенко має сім'ю, то й меблями по можливості зразу» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 5, арк. 40]. Квартиру Іван Собенко невдовзі отримав. З меблями справа не склалася. В. Федак 10 жовтня 1945 р. вдруге звертається до міському: «Іван Тимофійович Собенко прибув в Ужгород на основі приказу СОВНАРКОМА в Києві, має жінку і одну 10 літню дівчину». До однокімнатної квартири просили виділити «2 ліжка, 1 скриню, 4 стільці, 1 шезлонг, кухонна скриня, кухонний стіл, стільці і т.п.» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 5, арк. 45].

Вирішуючи питання для відряджених службовців В. Федак і не здогадувався, що невдовзі сам мало не залишиться без житла. До його помешкання по вул. Павловича 16 «вселився майор Моїсєєв та ще один військовослужбовець – старший лейтенант». 1 листопада 1945 р. з цього приводу голова НРЗУ І. Туряниця звертався до командира корпусу генерал-майора Ніколая Веденєєва: «Прошу Вас негайно дати розпорядження щодо звільнення від вищезгаданих осіб квартири тов. Федака, до якого без дозволу НРЗУ не має права ніхто поселятись. Про виконання прошу мене особисто повідомити» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 5, арк. 55].

Слід відзначити, що це не перший конфлікт В. Федака з військовими. Ще 28–29 липня 1945 р. «кілька вояків з Студентської спортової площі (біля площі «Спартак») забрали 96 м букових дощок і одну лавицю». Причому червоноармійці заблокували охоронця на посту охорони і той не зміг бачити до якої частини належали крадії. Голова комітету звертався до коменданта з вимогою провести розслідування злочину. Разом з тим просив «видати приказ що на Студентську площу з військової сторони тільки тоті солдати можуть ходити, які на це мають спеціальний дозвіл виданий Комітетом фізкультури і затверджений комендатурою города [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 5, арк. 30].

Разом з тим Комітет все ж співпрацював з військовими у справах спорту. Так, В. Федак просив Начальника прикордонних військ НКВС Закарпатського округу генерал-майору Дьомшина на 29 грудня 1945 р. «вислати свого військово-фізкультурного представника на спортивні наради». На якій «переберемо всі актуальні питання в'язані з військовою і горожанською фізкультурою та спортом на території Закарпатської України» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 5, арк. 70].

Новостворені спортивні товариства почали отримувати націоналізоване наприкінці 1944 р. майно. Так, 15 травня 1945 р. Ужгородський народний комітет «як завідувач безхозного майна, вирішив передати рухоме і нерухоме майно бывшего угорського спортивного клубу «УАЦ» – Унгарі Атлетікай клуб, яке знаходиться в Ужгороді поблизу міського парку, спортивному клубу «Спартак» в Ужгороді з усіма

правами і повинностями які відносились до попереднього власника» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 4, арк. 8].

З «правами і повинностями» не церемонилися червоноармійці, які у великій кількості перебували в Закарпатській Україні. Зафіксовані окремі випадки, коли військові відмовлялися повертати спортінвентар взятий на кілька днів у користування. Так, 10 жовтня 1945 р. голова комітету В. Федак звертався до командира ужгородського військового гарнізону генерала Колдубова у справі «повернення визиченого спортінвентаря». Підставою для звернення послужило те, що ще 15 вересня 1945 р. капітан Штарков на 4 дні взяв спортінвентар для проведення гарнізонних змагань від учительської семінарії «1 турнік, 1 брусся, 1 кінь, 2 козли, 1 кольца, 2 стояки на прижки 1 диск, 1 ядро, 1 граната». Голова комітету вимагав повернути майно семінарії протягом трьох днів, бо «шкільне навчання іде повним ходом, учительська семінарія не може обійтися без визиченого спортінвентаря тим більше, що вона має підготувати нашу спорт-делегацію, яка початком грудня виступить в Москві на всесоюзних гімнастичних змаганнях» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 4, арк. 15].

Навчене такими випадками керівництво Комітету факультету фізкультури і спорту вимагало від керівників навчальних закладів які «здавали» в оренду військовим частинам спортивні зали укладати відповідні угоди. «Прошу з представником військової частини списати акт, коли і під якими умовами передасте салю для користання, рівнож заведіть в акт і ті, хто є керівником гімнастичної групи, хто відповідає за порядок і за пошкодження снарядів. За витоплювання гімн. салі має постаратись вище-означена військова частина» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 13, арк. 46], – інструктував В. Федак дирекцію учительської семінарії в Ужгороді, у спортзалі якої готувались до змагань гімнасти з в/ч польової пошти 2482. Гвардії капітан Швардак від в/ч 11 326 у присутності голови Комітету фізкультури склав зобов'язання дирекції семінарії, що «дирекція школи визичає снаряди безкоштовно, однак військова частина морально і матеріально відповідає за гімнастичні снаряди» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 15, арк. 31]. У зобов'язанні чітко фіксувався спортінвентар і терміни його оренди та умови повернення.

Комітет у справах фізичної культури і спорту розробив також типові «Положення про колектив фізичної культури підприємства, установи, учбового закладу». У справі маємо затверджене 15 червня 1945 р. «Положення» «фізкультурного общества «Здоровье» в Ужгороді». Зasadничими положеннями звучало, що цей «фізкультурний колектив... є первинною організацією самодіяльного фізкультурного руху НРЗУ». Ставилась мета «масове притягнення трудящих в заняття фізичною культурою і спортом, виховання всебічно розвинених громадян, безмежно відданих своїй батьківщині, готових до соціалістичної праці і оборони нашої Батьківщини» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 1, арк. 23].

Положення містило 9 пунктів, які стосувалися організації та функціонування фізкультурного колективу: «Організація колективу», «Права і

обов'язки членів фізкультурного колективу», «Керівні органи колективу фізкультури», «Рада колективу», «Рада фізкультурної групи (цеху, відділу, факультету)», «Бюро спортивних секцій», «Ревізійна комісія», «Кошти колективу», «Ліквідація колективу». Окрім регулярних занять в одній зі спортивних секцій член колективу фізкультури мав і «політичні» завдання: «готуватися і скласти норми I і II ступеню комплекси «Готов до праці й оборони»; «брати активну участь в громадсько-політичному житті, підвищувати свою політичну грамотність», бути передовим в роботі і зразком дисципліни, вихованості і культурності» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 1, арк. 23 зв.].

З 10 пунктів, які стосувалися організаційної роботи, половина написана за радянськими лекалами. Назвемо їх: «здійснення зв'язку в роботі з комсомольськими і масовими оборонними організаціями», «притягнення (підкреслення наше) членів колективу до активної участі в масових політичних заходах», «організація соціалістичного змагання», «організація пропаганди фізичної культури і спорту з допомогою кіна, радіа, місцевої преси, вітрин, спортивних виступів», «організація шефської роботи в селі (школі)» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 1, арк. 23 зв., 26]. Можемо припустити, що окремі слова навіть не були знайомі працівникам місцевої типографії (типографія Миравчик в Ужгороді – *Авт.*), де друкувався цей типовий бланк. В останньому реченні «організація шефської роботи...», слово «шефської» набрано як «шевської».

Керівник Комітету В. Федак не оволодів ще навичками писати радянською термінологією. Це підтверджує лист-командировка, в якому вказувалось, що «Василя Федака, голови Комітету в справах фізкультури і спорту, нар. дня 15-вересня 1911 р. в Ужгороді, греко. кат. віросповідання, української національності» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 5, арк. 27] та Ольгу Телеровську делегували «на Словаччину і до Чехії» для закупівлі спортивного інвентарю.

Нові для закарпатських керівників спорту терміни мали прозвучати й на лекції, на які в обов'язковому порядку запрошувалися співробітники Комітету. Так, 14 грудня 1945 р. о 19 год 30 хв «за московським часом... лектор ЦК КП(б)У тов. Гольнєв» читав лекцію на тему «міжнародне положення» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 4, арк. 31]. Лекції читалися й по профспілковій лінії. Зокрема, 13 липня 1945 р. А. Панасович для профспілок НРЗУ прочитав лекцію на тему: «Перемога ідеології марксизму над ідеологією фашизму» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 5, арк. 21]. Відділ мав забезпечити присутність членів профспілок на цьому заході.

Для ознайомлення з новинами політики і спорту голова Комітету звертався до редакцій газет «Закарпатська правда», «Закарпатська Україна», «Молодь Закарпаття», «Мункач Уйшаг» (угорськомовний варіант газети «Закарпатська правда») з проханням надіслати по одному примірнику газет за адресою «Народна рада Закарпатської України число дверей 522. Просив також прислати всі газети, в яких «появились якісь статті о фізкультурі або спорті»

[ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 5, арк. 23].

Діловодство Комітету в справах фізкультури і спорту ще далеко не відповідало радянським стандартам. 11 червня 1945 р. голова комітету просив керівництво НРЗУ про 75% знижки на залізничний транспорт для спортсменів, які зареєстровані комітетом та їдуть на змагання. Намагаючись підкріпити своє клопотання він писав: «Масова фізкультура і спорт являється найліпшим посередником на виховання молоді в дусі все «Готовим бути до праці та оборони» своєї Батьківщині як також в соціалістичному дусі». Щоправда, за наступне речення можна було отримати й політичні підозри: «Слід зазначити, що бувша фашистська мадярська влада на піддержки мадь. фашистської спорт. організації тоже уділювала 75 % скидку [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 5, арк. 13].

У Закарпатській Україні було запроваджено відзначення «Дня фізкультурника». У 1945 р. таких днів було два – «в рамках святкування 1 Травня» та «з приводу закінчення шкільного року» (1 липня 1945 р.). Проведення «днів фізкультурника» покладалося на Уповноваженого у справах освіти. У ДАЗО знаходимо чисельні звіти з округів про проведення цих заходів. Мукачево рапортувало, що свято «з великою програмою достойно організовано» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 16, арк. 1]. У Севлюші і окрузі «цей імпозантний день перший раз в нашій історії був переведений в дуже святочнім настроєно і масовою співучастю... публіка і урядові кола були зовсім задоволені» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 16, арк. 2]. «Програма складена була разом з шкільним управлінням і головами Спілки Молоді згідно отриманим інструкціям і була вона строката, багата та імпозантна, така, що відповідає духу часу» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 16, арк. 4], – звітував Хустський округ.

А ось як відзначали цей день у Велико-березнянському окрузі: «Цей день був відсвяткований у кожнім селі. Свято зачалося гимном СССР. Про значіння цього дня управляючі учителі, секретарі КПЗУ, секретарі СМЗУ, і голови Орк. Нар. Комітету виголосили вступні промови. Ці слова вплинули як на учнів, так на дорослих людей з повним співчуттям. По промовах відбувся святочний хід з прапорами в руках селом, чи містом, на площу упавших героїв Червоної Армії, де були положені вінки на гроби і подержані надгробні промови. Походи супроводжувала оркестра в тих селах, де є. Похід був зібраний у великих числах» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 16, арк. 3]. Спортивна частина свята також почалась гимном СРСР та підняттям прапору.

1 липня 1945 р. «фізкультурний день» у рамках «оживлення студентського спортивного життя» було проведено в Рахові». Програма передбачала: «декламації учнів, хор, ритмічні вправи, спортові змагання з закінченням промовою шкільного інспектора В. І. Бабича» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 16, арк. 7]. А ось перебіг фізкультурного дня в державній торговій школі м. Севлюш: «1. Політичний мітинг. Доповідь мав секр. К. П. Зеленьак. 2. Ритмічні вправи дівчат. 3. Ритмічні вправи хлопців. 4. Вправи малих дітей. 5. Комічні забави. 6. Атлетика.

7. Волейбол. 8. Футбольне змагання» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 16, арк. 14]. Як підсумовував шкільний інспектор Севлюської округи: «Свято закінчилося великим криком радості й натхнення» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 16, арк. 15].

Після підписання договору про возз'єднання Закарпатської України з радянською Україною (29 червня 1945 р.) починається залучення спортсменів краю до загальнореспубліканських змагань. За матеріалами ДАЗО першим таким заходом стала участь закарпатців у Українській Спартакіаді. Вона проводилась відповідно до рішень Раднаркому УРСР і ЦК КП(б)У з 23 серпня по 2 вересня 1945 р. В ній брали участь команди всіх областей України поділені на 3 групи. Закарпатська Україна увійшла до 3-ої групи разом з командами західних областей УРСР. Це був доволі масовий захід стосовно кількості учасників: легка атлетика – 37 спортсменів і 1 представник; плавання – 34 спортсмени та 1 представник; футбол – 2 команди, 30 спортсменів та 1 представник; баскетбол – 2 команди 14 спортсменів і 1 представник; гімнастика 8 спортсменів і 1 представник. Тут мали мати представництво збірні команди дорослих, збірні команди юнаків та «селянська збірна команда». У запрошенні до участі відзначалось, що «спортсмени України матимуть можливість змагатися на цій Спартакіаді з командами возз'єднаної братерської частини України» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 3, арк. 3–4]. Вказувались і умови участі: приїзд і харчування в дорозі власним коштом, проживання в гуртожитку на час перебування в Києві та харчування команд коштом Комітету в справах фізкультури і спорту при РНК УРСР.

Питання проїзду і харчування стало доволі складним для вирішення НРЗУ. Комітет у справах фізкультури звернувся до ЦК КПЗУ з проханням вирішити це питання: «Найкращий спосіб добутися до Києва був би тоді, коли була б надана змога відрядити всіх учасників (200) чоловік літаком. В разі від'їзду залізничним шляхом ми не маємо змоги забезпечити часників харчуванням в дорозі, а тому прохаємо дати відповідні вказівки Зав.торг.відділом тов. Вайсові, про забезпечення харчування в дорозі, а транспортному відділові про виділення вагонів та найскоріше пересування в путі, аби прибути своєчасно до Києва» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 4, арк. 10].

Труднощі виникли й з відрядженням делегації спортсменів Закарпатської України на всесоюзні змагання з гімнастики в Москві. Вони мали відбутися на початку грудня 1945 р. Для комплектації чоловічої та жіночої команд не вистачало форми. Для цього ще 5 жовтня 1945 р. В. Федак звертався до дирекцій шкіл «подати оголошення, ци у Вашій школі найдуться квалітні гимнастюрки, які можуть прийти до уваги на участь во Всесоюзних змаганнях» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 5, арк. 41].

Ще одним напрямком діяльності Комітету в справах фізкультури і спорту при НРЗУ цього періоду стало введення радянських стандартів викладання фізкультури в школах краю. Ще 26 травня 1945 р. уповноважений НРЗУ у справах освіти І. Керча видав розпорядження директорам середніх, горожанських шкіл, шкільним інспекторам та окружним комітетам

союзу молоді з вказівкою «негайно організувати в своїх школах «Студентські колективи фізкультури» (Студентські спортивні кружки)». Також на 24 червня 1945 р. у селах, там де діяли середні школи запланували «підготувати день фізкультурника, а то з нагоди покінчення шкільного року» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 13, арк. 2]. Колективи фізкультури організовувались мляво. 10 листопада 1945 р. В. Федак та заступник уповноваженого НРЗУ в справах військової підготовки В. Дутко знову звертались до дирекцій повних і неповних середніх шкіл з вимогою прискорити організацію Колективів фізкультури навчального закладу. Відзначалось, що «викладачі фізкультури та ведучі колективу мають звертати велику увагу на дисципліну учнів та виховати їх в дусі фізкультурників Радянського Союзу» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 3, арк. 41].

Для такого виховання потрібно було й методичне забезпечення. Так, 10 серпня 1945 р. навчальний відділ Комітету фізкультури і спорту при НРЗУ звертався до Наркомпросу УРСР з проханням виділити до початку навчального року «відповідну літературу з фізкультури та спорту, як також програмовий матеріал від 1-го до 10-го класу» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 3, арк. 6]. Відзначимо й те, що з 1945/1946 н.р. у школах як обов'язковий предмет вводилася військова та фізична підготовка. Головним завданням якої мала стати підготовка «трудівників, які б практично зі зброєю могли б стати на захист своєї батьківщини – разом з великою сім'єю радянського народу» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 13, арк. 20].

17 жовтня 1945 р. керівництво Комітету відзначало: «В Комітеті нема ані одної фахової книги з фізкультури а головню з Радянської фізкультури. До тепер ми немогли закупити таких книг не з нашої вини. В майбутнім предвижується, що з Києва та Москви одержимо якусь спортову літературу, за яку потрібно буде заплатити» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 7, арк. 84]. Чиновник жалівся, що стаття бюджету на це в IV кварталі вже вичерпана. Тому клопотали перед бюджетним відділом виділити «принаймні мінімальну суму і то 3.000 – Пенге (угорська грошова одиниця – Авт.)».

Проте з пенге виникала певна проблема. Радянські установи приймали тільки карбованці. Тому для закупівель літератури чи спортивного інвентарю пенге треба було обмінювати. Так, 9 серпня 1945 р. голова Комітету В. Федак звертався до Народного Банку з проханням вимінати 4 400 пенге на карбованці: «Згадані гроші потрібні на покупку спортінвентарю в Києві, де тільки рублями можна платити» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 7, арк. 14]. 17 серпня 1945 р. від банку просили обмінити 12 500 пенге на 5 000 рублів для поїздки закарпатських футболістів на всеукраїнську спартакіаду в Києві [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 7, арк. 24]. Наступного дня додатково керівництво Комітету для «спортівців і репрезентантів Закарпатської України», учасників спартакіади додатково просили виділити 350 000 пенге (300 000 пенге в рублях – 120 000 рублів, 25 000 пенге в коронах 55 200 корон, 25 000 в пенге – 25 000 пенге) [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 7, арк. 27]. Міняли пенге на карбованці й на «покупку спортінвентаря в Києві, де

тільки рублями можна платити» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 7, арк. 14]. Футболісти Закарпатської України для поїздки на всеукраїнську спартакіаду до Києва у серпні 1945 р. також «на подорожні видатки потребують гроші і то в рублях» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 7, арк. 24]. Ймовірно подібні клопоти мали й футболісти збірної Закарпатської України, які запрошувалися «на жовтневі свята» до Києва [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 13, арк. 36–38].

Лист з проханням методичного і матеріального забезпечення було надіслано і до Всеукраїнського комітету в справах фізкультури і спорту: «1. Видати положення, програму і календар легкої атлетики першинства України. 2. Видати для спортсменів Закарпатської України всі приладдя, які тільки можливо, як: копачки (ботинки), м'ячі, волейболові сітьки, сітьки для настільного тенісу, тенісові м'ячі, дреси тренірки тощо. 3. Виділити спортову літературу» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 3, арк. 7].

Тяжким було й матеріальне становище. В. Федак звертався до голови НРЗУ І. Туряниці з проханням надання допомоги. Зокрема, 15 жовтня 1945 р. він просив «дати згоду для виділення 800 квадратів боксової кожи і 450 кожи на підшви (талпової кожи) на заготовлення футбольних копачок (бутс)». Своє клопотання підтримував тим, що «на території Закарпатської України є 30 реєстрованих клубів, які мають вище 800 реєстрованих футболістів-фізкультурників» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 4, арк. 19]. У іншому листі за цією ж датою голова комітету просив «виділити 1 200 м полотна для фізкультурників». Аргументував це тим, що «в останніх трьох місяцях число фізкультурників ЗУ з 600 вросло на 4 200, які є без належного вистрою» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 4, арк. 20]. Мова йшла про екіпірування спортсменів до участі «на всенародному торжестві у зв'язку з однорочним ювілеєм визволення ЗУ».

На святкування річниці приїхала делегація з Києва. Фінансові розтрата на її утримання лягли на комітет фізкультури і спорту і склали 62 943 93 пенге [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 7, арк. 98]. Щоправда, не обійшлося без ексцесів. «Київські фізкультурники, які приїхали на державні свята» мали бути поселені в «державному інтернаті». Про що попередньо було узгоджено з директором закладу Стефаном Фодором. Проте «префект інтерната не дозволив гостям спати у визначених кімнатах, наслідком чого вони спали в порожній кімнаті на соломі» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 13, арк. 34].

Фінансування вимагали й інші проекти. Зокрема до на IV квартал фінансовий відділ передбачав таку статтю витрат як «відремонтка туристичних хат до Рахова для лижарів з Рад. України» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 7, арк. 117]. Уповноважений НРЗУ у справах лісового господарства отримав клопотання від комітету фізкультури на виділення деревини на «обгородження туристичного дому, далі на заготовлення 40 постелів, 10 умивальників і 60 стільців» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 16, арк. 30].

Цей захід проходив згідно рішень РНК УРСР та ЦК КП(б)У від 20.10.1945 за номером 16.96. 15 грудня 1945 р. Тут мав розпочатись місячний тренувально-

навчальний збір кращих лижників України. Відповідальний за ці змагання просив від державного банку в Ужгороді 20 000 крб готівкою. При цьому було зроблено чіткі фінансові розрахунки на витрати [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 7, арк. 128–129]. Додатково клопотали виділити 100 літрів бензину та 10 літрів мастила для транспорту з метою проїзду «автомашиною по Закарпатській Україні з головою Всесоюзного (ймовірно всеукраїнського – *Авт.*) Комітету фізкультури та спорту Радянської України» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 8, арк. 2.]. «Фізкультурний день» передбачав відвідання республіканським чиновником Волового (нині Міжгір'я), Хуста та Рахова. Відзначимо й те, що для розвитку зимових видів спорту керівництво Комітету фізкультури та спорту просило планово-економічне бюро НРЗУ «видати наряди» на ремонт трампліну у Волівці [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 8, арк. 25].

Найкращі спортсмени Закарпатської України мали можливість потрапити до загальноукраїнської брошури «Кращі легкоатлети УРСР». Для цього голова Комітету у справах фізкультури і спорту при НРЗУ В. Федак до кінця 1945 р. мав зібрати відомості про найкращі результати року, а до 5 січня 1946 р. надіслати «списки 10 кращих легкоатлетів по кожному виду чоловіків, жінок, юнаків, дівчат з вказівкою результату (показаного в сезоні 1945 р.) і в яких змаганнях показаний результат» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 3, арк. 8].

Одним із перших масових заходів із залученням фізкультурників стала естафета шкільних команд «присвячена роковині визволення ЗУ від німецько-мадярських загарбників». Метою ставилася «популяризація легкоатлетичного спорту», а також «виявлення сильніших команд учбових закладів міста Ужгорода». Змагання мали відбулися 26 жовтня 1945 р. «о 17 годині 15 хвилин за московським часом». Також відзначалось, що відбуватиметься естафета «по правилам Всесоюзного комітету в справах фізкультури і спорту» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 1, арк. 28]. У документі детально розписано умови: керівництво змаганнями, вимоги до учасників, дистанції та детальний маршрут, подання та зразок заявок. Спеціально для цього дійства лісопильний завод «Мундус» отримав замовлення виготовити 30 естафет розміром 30 на 3 см. Згодом розміри естафет зменшили на 10 см, бо вони не відповідали «урядовим приписам» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 15, арк. 25-26]. Також підприємство виготовило держак для прапора.

Старт змагань відбувся біля Народної Ради, а фініш на «спорт-майдані» «Спартак» перед трибунами. Загалом учасники мали пробігти 2 600 м поділених на 12 етапів. Подбали й про нагороди: за 1 місце – грамота; 2 і 3 місця – посвідчення Комітету в справах фізкультури і спорту при НРЗУ [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 1, арк. 28 зв.].

Навчальним закладам розіслали й «запрошення» до участі в цьому заході. Зокрема директори торговельного технікуму, учительської семінарії, повної та неповної російських, повної та неповної українських середніх шкіл отримали листа від Комітету фізкультури і спорту при НРЗУ: «Ваш учбовий заклад повинен прийняти участь в цьому

святі, а саме – в штафеті по м. Ужгород. Просимо розпочати підготовку щодо складу команди та її тренування до змагань» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 1, арк. 27].

27 жовтня 1945 р. голова Комітету фізкультури і спорту при НРЗУ просив уповноваженого НРЗУ в справах фінансів надати відпустку службовцю цього відділу 28 та 29 жовтня, бо «Стефан Куцин як гімнаст буде виступати на фізкультурній святі, яке відбудеться в Ужгороді з нагоди урочистого мітингу визволення ЗУ» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 7, арк. 86].

«З нагоди однолітнього ювілею визволення Закарпатської України» в Ужгороді мав виступати силач І. Фірцак. «Іван-Кротон-Фірцак являється самим кращим тяжким атлетом Закарпатської України, який протягом довгих десятки літ своїми артистичними виступами зробив немало рекламу і пропаганду нашому Краю і народу» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 4, арк. 14], – йдеться в клопотанні голови Комітету в справах фізкультури і спорту до голови Народної Ради про виділення спортсмену талонів на харчування.

12 грудня 1945 р. для проведення гастрольного туру населеними пунктами краю (Ужгород, Мукачево, Севлюш, Хуст, Берегово, Тячів, Воловий, Перечин) В. Федак звертався до цензурного відділу з дозволом на виготовлення плакатів. При цьому він надав «взірець та текст плакату». Планувалось виготовити 50 плакатів, а «якщо одержимо паперу, то в 100 примірниках» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 5, арк. 64]. Виступи мали відбутися: 16 грудня – в Ужгороді; 17 грудня – в Перечині; 19 грудня – в Мукачеві; 21 грудня – в Берегові; 23 грудня – у Севлюші; 25 грудня – у Хусті; 26 грудня – у Воловім; 28 грудня – у Тячеві [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 8, арк. 8]. Після цього запланована поїздка силача в Київ.

17 грудня 1945 р. голова комітету в справах фізкультури і спорту давав вказівки міським і окружним комітетам про організаційні та фінансові питання пов'язані з виступом силача. Серед них транспорт, житло, харчування, гонорар тощо. Комітет при НРЗУ забезпечував спортсмена інвентарем – залізо, гвіздки, інформаційні плакати. Тому, комітет роз'яснював, що треба правильно встановити ціни, щоб покрити видатки. Місцеві комітети також мали переслати кошти на рахунок Комітету фізкультури: Мукачево – 250 крб, Берегово – 100 крб, Севлюш – 100 крб, Хуст – 100 крб, Тячів – 80 крб, Ужгород – 300 крб [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 7, арк. 131]. Решта коштів пішла на оплату Іванові Кротону.

Першими масово-політичними заходами із залученням фізкультурників і спортсменів у загальносоюзному аспекті стали Вибори до ВР СРСР, які пройшли у лютому 1946 р. Зрозуміло, що підготовка до них розпочалася завчасно. Одними з перших заходів стали лижні пробіги (27.12.1945 – 05.01.1946) та Крайова лижна естафета (10.01.1946 – 15.01.1946). У «Інструкції з організації та проведення лижних пробігів та Крайової лижної естафети присвячених виборам до Верховної ради СРСР» вказувалось, що лижні пробіги та естафета «ставлять своєю метою покращити підготовку населення та підвести підсумки стану підготовки до виборів» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 1, арк. 15]. До

програми лижних пробігів входила «агітаційна і роз'яснююча робота серед населення, а також перевірка та збір матеріалів про підготовку до виборів». Лижні пробіги мали пройти у всіх великих населених пунктах округів «під керівництвом організації СМЗУ та партійних первинних організацій». Для цього в кожному окрузі створено комісію, до якої мали увійти: секретар ОК СМЗУ, заввідділом пропаганди та агітації ОК КПЗУ, представник Окружного народного комітету, голова окружного комітету фізкультури та спорту, викладач фізкультури, представник профспілки, фізкультурний організатор. Персонально склад комісії мали затвердити окружком КПЗУ та СМЗУ.

Відзначалось, що до участі в лижних перегонах «залучаються кращі лижники, які б могли правильно проводити агітаційну та роз'яснювальну роботу по виборам». Крайова естафета мала пролягати через окружні центри: з півночі (В. Березний) та сходу (Рахів). Завершувалась в Ужгороді перед Народною Радою. Кожен округ мав представити команду в кількості від 5 до 15 лижників. Детально розроблявся рух естафети: «в зазначений в плані час виходить з матеріалами про вибори з своєї і сусідньої округи в слідуючий окружний центр». Як приклад наводилося, що «Хуст одержує матеріали про вибори Рахівського, Тячівського та Волівського округів і разом зі своїми відносить їх в Севлюш (Виноградів)». Далі рух продовжувався у напрямку до обласного центру. Кожний учасник пробігу та лижної естафети мав передати через плече червону стрічку з відповідними гаслами. Первинні організації СМЗУ організовували «урочисту зустріч» учасників: приводять до ладу приміщення де проводитимуться збори, прикрашають його гаслами, портретами та «несуть пропаганду серед молоді». Окружна комісія проводила «урочисті зустрічі» і «популяризує її значення серед населення шляхом бесід і доповідей» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 1, арк. 15].

Спеціальною постановою ЦК СМЗУ і Комітету в справах фізкультури та спорту від 17 грудня 1945 р. затверджено список гасел, які слід використовувати під час лижних перегонів та естафети. Ось деякі з них: «Будемо голосувати за блок комуністів і безпартійних», «Хай живе сталінська конституція», «Організовано проведемо вибори в Верховну Раду СРСР», «Хай живе нерушима дружба народів Радянського Союзу», «Оберемо кращих своїх синів і дочок до Верховної Ради СРСР», «Зустрінемо вибори до Верховної Ради СРСР з новими успіхами в роботі», «Розгорнемо соціалістичне змагання на підприємствах, транспорті, присвячене виборам до Верховної Ради СРСР» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 1, арк. 17].

Ще помпезніше мали відбуватися зустрічі в Ужгороді. Тут комісію очолив О. Лешко – секретар ЦК СМЗУ. До неї також увійшли: І. Цеков, зав. відділом пропаганди та агітації ЦК КПЗУ; В. Федак – голова комітету фізкультури та спорту при НРЗУ; П. Крайняниця – зав. військово-фізкультурним відділом ЦК СМЗУ; М. Куц – представник НРЗУ; С. Стасюк – голова міського народного комітету; М. Перепелиця – секретар Ужгородського МК СМЗУ.

Одержані матеріали від учасників естафети про підготовку до виборів до Верховної Ради СРСР Крайова комісія мала передати «центральної виборчій комісії» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 1, арк. 16].

У спільній постанові ЦК СМЗУ та Комітету в справах фізкультури та спорту від 17 грудня 1945 р. вказувалося, що «вперше у своїй історії народ Закарпатської України обиратиме свій парламент Верховну Раду СРСР». Тож, «з метою перевірки ходу підготовки до виборів та надання практичної допомоги партійним організаціям та органам Народної влади в проведенні масово-політичної роботи» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 4, арк. 33] ЦК СМЗУ та Комітет чітко прописали організацію лижних пробігів та Крайової лижної естафети з термінами їх виконання. Так, до 2 грудня 1945 р. створювалися окружні комісії (затверджені окружкомом та СМЗУ та КПЗУ). До 24 грудня окружні комісії мали розробити план проведення заходів на місцях. ОК СМЗУ до цієї дати мав провести наради секретарів первинних організацій СМЗУ, на якому б розглядалось питання лижних пробігів та естафети. До 26 грудня мали бути підготовлені затверджені на бюро ОК СМЗУ списки учасників.

Окружком СМЗУ разом з ОК КПЗУ до 27 грудня 1945 р. повинні «забезпечити учасників пробігів матеріалами про вибори (довіді, бесіди, лекції) та підготувати їх до виступів» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 4, арк. 33]. За участь у лижних пробігах надавалася 7-денна, а учасникам Крайової лижної естафети 2-денна відпустка зі збереженням заробітної плати.

Лижники залучалися й до технічної сторони організації виборів. З цього приводу була навіть прийнята постанова Закарпатського обкому ЛКСМУ та обласного комітету в справах фізкультури та спорту від 16 січня 1946 р. «Про організацію зв'язку між виборчими дільницями та виборчими округами під час підготовки та проведення виборів у Верховну раду СРСР» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 4, арк. 37]. Нагадаємо, що Закарпатська область офіційно була створена тільки 22 січня 1946 р. Постанова зобов'язувала ОК ЛКСМУ (у тексті виправлено на СМЗУ) та комітети у справах у фізкультури та спорту до 23 січня 1946 р. «підібрати та направити на кожному виборчу дільницю команду з кращих перевірених членів спілки молоді-фізкультурників» у кількості 3–5 осіб. Також спортсмени в кількості 5–7 осіб направлялися «на телефонні станції для охорони зв'язку» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 4, арк. 35].

Інструкція обкому ЛКСМУ детальніше розписувала функції «фізкультурних команд». Зокрема, спортсмени мали «обслуговувати» виборчі дільниці в день виборів – 10 лютого 1946 р. У разі, коли у виборчій дільниці «не має телефонного зв'язку, то фізкультурні команди будуть виконувати роль зв'язківців між виборчими дільницями і телеграфним або радіо-зв'язком».

Команди в кількості 5–7 осіб ще з 25 січня 1946 р. приступали до охорони зв'язку «при кожній телефонній або радіо-станції, в сільських народних комітетах і при поштових телеграфних і телефонних і радіо зв'язках». Як відзначалось в інструкції для

забезпечення зв'язку «фізкультурні команди повинні використати для цього важливого міроприємства слідує види спорту з залежності від місцевих умов: на лижах, велосипедах, конях, мотоциклах і пішки» [ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 4, арк. 35]. Команди мали працювати до завершення виборчого процесу – 24 години 10 лютого 1946 р. Отож спортсмени виконали покладене на них політичне завдання.

Висновки. Як бачимо, спортивна політика Народної Ради Закарпатської України орієнтувалась на радянські стандарти. На першому етапі (до підписання договору про Закарпатську Україну між ЧСР і СРСР – (29 червня 1945 р.) НРЗУ намагалася налагодити і контролювати діяльність спортивних товариств і організацій через Центральний Спортивний Комітет (з 25 травня 1945 р. – Комітет в справах фізкультури та спорту при НРЗУ). Вже на цьому етапі у спорті відбувається копіювання радянського досвіду і

спортивних стандартів.

Після підписання договору про возз'єднання Закарпатської України з радянською Україною починається залучення спортсменів краю до загальнодержавних та всесоюзних змагань: участь закарпатців в Українській Спартакіаді, змагань з гімнастики в Москві, запрошення закарпатських футболістів «на жовтневі свята» до Києва. З іншого боку, спортсмени з Києва були запрошені на річницю звільнення Закарпатської України. Першими масово-політичними заходами із залученням фізкультурників і спортсменів до загальносоюзного політичного процесу стали Вибори до ВР СРСР, які відбулися у лютому 1946 року. З утворенням Закарпатської області (22 січня 1946 р.) на Закарпатті спортивна політика цілком потрапляє під вплив ідеології і нічим не відрізняється від заходів здійснюваних у інших регіонах СРСР.

Список використаних джерел

- Вісник Народної Ради Закарпатської України (Вісник НРЗУ), 1945, 15 квітня, с. 95.
- Вісник НРЗУ, 1945, 31 травня, с. 134.
- Власенко, В., 2023. «Спорт поза політикою чи на службі російської пропаганди?». URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/sport-poza-politikoju-chi-na-sluzhbi-rosijskoji-propagandi/> (візит 27.03.2024).
- Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), ф. Р-1211, оп. 2, спр. 1, на 36 арк.
- ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 3, на 18 арк.
- ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 4, на 34 арк.
- ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 5, на 73 арк.
- ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 7, на 138 арк.
- ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 8, на 104 арк.
- ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 13, на 46 арк.
- ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 15, на 31 арк.
- ДАЗО, ф. Р-1211, оп. 2, спр. 16, на 31 арк.
- Зілгалов, В., 2014. *Спорт і політика в умовах війни проти України*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25438108.html> (візит 27.03.2024).
- Нариси історії Закарпаття, 1995. Том II (1918 – 1945), Ужгород: Закарпаття, 663 с.
- Недокус, І., 2014. Спорт і політика у пострадянських країнах (на прикладі Республіки Білорусь), *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія*, Ужгород: Говерла, Вип. 17, с. 117–122.
- Ніколайчук, Г., 2016. *Особливості взаємозв'язку спорту і політики*: автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02, Київ, 16 с.
- Ліщинська, І., 2023. «Спорт вне політики». URL: <https://ua.boell.org/uk/2023/04/19/sport-vnye-palitiki> (візит 27.03.2024).
- Лукашук, В., 2021. Спорт і політика соціологічний аналіз взаємодії, *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, № 941, с. 54–58.
- Мишанин, В., 2018. *Радянізація Закарпаття 1944 – 1950 рр.*, Ужгород: РІК-У, 644 с.
- Саладуха, О., 2022. Спорт і політика: час усім визнати війну війною, а ворога ворогом. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/04/28/7342642/> (візит 27.03.2024).
- Сергієнко, В., Корж, С., 2020. Спорт і політика сучасний аспект взаємозв'язку, *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць / За ред. О. В. Тимошенка*, Київ: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, випуск 3 К (123), с. 384–387.
- Федак, В., 1994. *Закарпаття у спортивному вимірі*, Ужгород: Видавництво «Карпати», 148 с.
- Фітас, П., 2003. Фізична культура, спорт і туризм, *Нариси історії Закарпаття. Том III (1946 – 1991)*, Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, с. 314–339.
- Хоменко, С. 2023. *Про росіян на Олімпіаді і ТЦК в спортзалах*. Інтерв'ю з керівником Мінспорту Білорусі. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ce9e71nd557o> (візит 27.03.2024).

References

- Derzhavnyy arkhiv Zakarpat-s'koyi oblasti (DAZO) [The State Archive of the Transcarpathian Region], f. R-1211, op. 2, spr. 1, na 36 ark.
- DAZO, f. R-1211, op. 2, spr. 3, na 18 ark.
- DAZO, f. R-1211, op. 2, spr. 4, na 34 ark.
- DAZO, f. R-1211, op. 2, spr. 5, na 73 ark.
- DAZO, f. R-1211, op. 2, spr. 7, na 138 ark.
- DAZO, f. R-1211, op. 2, spr. 8, na 104 ark.
- DAZO, f. R-1211, op. 2, spr. 13, na 46 ark.
- DAZO, f. R-1211, op. 2, spr. 15, na 31 ark.
- DAZO, f. R-1211, op. 2, spr. 16, na 31 ark.

- Fedak, V., 1994. *Zakarpattia u sportyvnomu vymiri* [Transcarpathia in the sports dimension], Uzhhorod: Vydavnytstvo «Karpaty», 148 s. (in Ukrainian).
- Fitas, P., 2003. Fizychna kul'tura, sport i turizm [Physical culture, sport and tourism], *Narysy istoriyi Zakarpattya. Tom III (1946 – 1991)*, Uzhhorod: Hosprozrakhunkovyy redaktsiyno-vydavnychyy viddil upravlinnya u spravakh presy ta informatsiyi, s. 314–339 (in Ukrainian).
- Khomenko, S. 2023. Pro rosiyan na Olimpiadi i TTSK v sportzalakh. Interv'yu z kerivnykom Minsportu Bidnym [About Russians at the Olympics and TCC in sports halls. Interview with the head of the Ministry of Sports Bidny] URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ce9e71nd557o> (vizyt 27.03.2024) (in Ukrainian).
- Lishchyn'ska, I., 2023. «Sport vnye palitiki» ["Sports outside of politics"]. URL: <https://ua.boell.org/uk/2023/04/19/sport-vnye-palitiki>. (in Ukrainian).
- Lukashchuk, V., 2021. Sport i polityka sotsiologichnyy analiz vzayemodiyi [Sport and politics, a sociological analysis of interaction], *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina*, № 941, s. 54–58 (in Ukrainian).
- Mishchany, V., 2018. *Radyanizatsiya Zakarpattya 1944 – 1950 rr.* [Sovietization of Transcarpathia 1944 – 1950], Uzhhorod: RIK-U, 644 s. (in Ukrainian).
- Narysy istoriyi Zakarpattya [Essays on the history of Transcarpathia], 1995. Tom II (1918 – 1945), Uzhhorod: Zakarpattya, 663 s. (in Ukrainian).
- Nedokus, I., 2014. *Sport i polityka u postradyans'kykh krainakh (na prykladi Respubliki Bilorus')* [Sport and politics in post-Soviet countries (using the example of the Republic of Belarus)], *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu*. Seriya: Politolohiya. Sotsiologiya. Filosofiya, Uzhhorod: Hoverla, vyp. 17, s. 117–122 (in Ukrainian).
- Nikolaychuk, H., 2016. *Osoblyvosti vzayemozv'yazku sportu i polityky* [Peculiarities of the relationship between sport and politics]: avtoref. dys. ... kand. polit. nauk : 23.00.02, Kyiv, 16 s. (in Ukrainian).
- Saladukha, O., 2022. *Sport i polityka: chas usim vyznaty vinyu vinyoyu, a voroha vorohom* [Sports and politics: it's time for everyone to recognize war as war, and the enemy as an enemy]. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/04/28/7342642/> (in Ukrainian).
- Serhiyenko, V., Korzh, S., 2020. Sport i polityka suchasnyy aspekt vzayemozvyazku [Sport and politics, a modern aspect of the relationship], *Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya № 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoyi kul'tury (fizychna kul'tura i sport): zb. naukovykh prats' / Za red. O. V. Tymoshenka*, Kyiv: Vydavnytstvo NPU imeni M. P. Drahomanova, vypusk 3 K (123), s. 384–387. (in Ukrainian).
- Visnyk Narodnoyi Rady Zakarpat's'koyi Ukrayiny* (Visnyk NRZU) [Bulletin of the People's Council of Zakarpattia Ukraine], 1945, 15 kvitnya, s. 95.
- Visnyk NRZU*, 1945, 31 travnya, s. 134.
- Vlasenko, V., 2023. «Sport poza politykoyu chy na sluzhbi rosiys'koyi propahandy?» ["Sport outside of politics or at the service of Russian propaganda?"]. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/sport-pozu-politikoyu-chi-na-sluzhbi-rosijskoyi-pr/p/> (in Ukrainian).
- Zilhalov, V., 2014. *Sport i polityka v umovakh viyny proty Ukrayiny* [Sport and politics in the conditions of the war against Ukraine]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25438108.html> (in Ukrainian).

Vasyl Mishchany

Doctor of History, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Modern History of Ukraine and foreign countries, SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

Vladyslav Dibrova

Postgraduate student of the Department of Modern History of Ukraine and foreign countries, SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

TRANSCARPATHIAN UKRAINE (1944 – 1945): SPORTS POLICY

The article highlights the sports policy of the National Council of Transcarpathian Ukraine (NRZU) from 1944 to 1945. The Resolution of the National Council of Transcarpathian Ukraine on April 10, 1945, regulated the development of physical education and sports in Transcarpathian Ukraine. The Central Sports Committee was organized during the establishment of the authorized NRZU in matters of education. The NRZU Commissioner for Education managed it. We note that with the Sovietization of all spheres of life, NRZU is trying to introduce Soviet sports standards. In the State Archives of the Transcarpathian Region, a separate description of fund 1211 contains documents about the sports policy of Transcarpathian Ukraine. Description 2 "Committee on Sports under the National Council of Transcarpathian Ukraine" has 19 cases. In the first founding documents ("Regulations on the Committee for Physical Education and Sports at the National Council of Transcarpathian Ukraine", "Regulations on the Physical Education Team of the Enterprise, Institution, Educational Institution"), we follow two main tasks the formation of physical education and sports in Transcarpathian Ukraine; direct copying of Soviet experience in physical education and sports, introduction of Soviet standards. In particular, "the training of workers in the complex "Ready for Work and Defence of the USSR", the involvement of "physicians in the active participation in the socio-political life of the country", their mobilization "to fulfil the tasks set by the party and the National Council of Transcarpathian Ukraine ... in the matter of further socialist construction and defence of the country". A separate resolution of the NRZU dated May 25, 1945, created the Committee for Physical Education and Sports at the NRZU. Vasyl Fedak was appointed as the head of the Committee. Personnel from Soviet Ukraine are sent to help him establish the Soviet sports management system. The article also provides specific facts about conflict situations between athletes and Red Army soldiers: arbitrary seizure of housing by soldiers, refusal

to return sports equipment, and theft of property. Athletes were also ideologically trained - compulsory attendance at various lectures and subscriptions to periodicals. The organization and celebration of the "Physical Culture Day" by NRZU were also covered. In 1945, there were as many as two of these - "as part of the celebration of May 1" and "on the occasion of the end of the school year" (July 1, 1945). Another area of activity of the Committee for Physical Education and Sports at NRZU during this period was the introduction of Soviet standards for teaching physical education in the region's schools. For this, the leadership of the Committee requested all the necessary educational and methodological literature from the republican centre. We note that after the signing of the agreement on the reunification of Transcarpathian Ukraine with Soviet Ukraine (June 29, 1945), the participation of athletes from the region in all-republic and all-Union competitions began: the participation of Transcarpathians in the Ukrainian Spartakiad, gymnastics competitions in Moscow, the invitation of Transcarpathian football players "on October holidays" to Kyiv. On the other hand, athletes from Kyiv were invited to the anniversary of the liberation of Transcarpathian Ukraine. The first mass-political event that involved athletes and sportspeople on the all-Union scale was the elections to the Verkhovna Rada of the USSR, which took place in February 1946. The athletes' duties included, in particular, "campaigning and explanatory work among the population, as well as checking and collecting materials on the preparation for the elections".

Keywords: *Transcarpathian Ukraine, People's Council of Transcarpathian Ukraine, physical education, sport, Sovietization, Ukrainian SSR.*